

УДК 343

DOI 10.33244/2617-4154.1(22).2026.144-150

С. В. Камінський,*аспірант кафедри кримінального права та процесу**Навчально-наукового інституту права,**Державний податковий університет**email: galynadid@gmail.com***ORCID 0009-0000-8077-0790**

СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано історичні аспекти становлення механізмів протидії контрабанді в Україні. Зазначено авторський підхід сучасних науковців щодо протидії досліджуванним правопорушенням як складова міжнародної співпраці в нормативно-правовому, багатосторонньому та організаційно-правовому аспектах. Вказується, що надана характеристика правовим інструментам на сучасному етапі протидії цим правопорушенням має стати в нагоді суб'єктам такої діяльності.

Наголошено, що за часи існування КК України було проведено чимало наукових розробок і досліджень проблеми кримінально-правового регулювання контрабанди та запобігання їй, однак наукових розробок міждисциплінарного характеру стосовно кримінально-правового та кримінологічного аналізу контрабанди в Україні у вітчизняній науці поки що не здійснено. Крім того, в окреслених дослідженнях не вирішено ряд фундаментальних завдань, що знайшли своє втілення в сучасній практиці кримінально-правового регулювання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 та 305 КК України, його сучасній кримінологічній характеристиці, а також ефективних механізмів протидії цьому негативному явищу.

Зазначається, що протидія вчиненню контрабанди в Україні потребує також об'єктивного підходу, що передбачає необхідність вивчення причин і умов, що провокують таке правопорушення.

У такому розумінні значимим є судження вчених про те, що підґрунтям будь-якого дослідження є загальнофілософські підходи: це й основні принципи, закони та категорії діалектики, й системний підхід, який є загальнонауковою основою кожного дослідження, що робить його застосування опосередкованим до всієї галузі знань і такою, що використовують у всіх сферах науки, техніки й управління, які потрібні для пошуку ефективних механізмів протидії контрабанді.

Вказується, що в міжнародній кримінології також, частково вважають, що єдність наукового пошуку найкраще наповнює саме системний підхід.

Ключові слова: контрабанда, протидія, кримінальне правопорушення, злочин, кримінологія, кримінально-правові механізми, зброя, національна безпека.

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

© Камінський С. В., 2026

Постановка проблеми. Пошук ефективних механізмів протидії контрабанді як в Україні, так і в світі загалом залишається актуальним завданням упродовж багатьох десятиліть. У фаховій літературі неодноразово саме на такій позиції наполягали науковці. Визначаючи основи для вивчення кримінально-правових і кримінологічних проблем, зокрема наукових пошуків стосовно виявлення контрабанди як кримінального правопорушення, обігу зазначених предметів контрабанди, крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї, діяльності злочинності в зазначеній сфері, механізмів протидії окресленим вище явищам, посилюється мотивація дослідження цієї тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цьому питанню було присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них: П. П. Андрушко, А. М. Бабенко, Л. В. Багрій-Шахматова, І. Г. Богатирьов, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. І. Шакур, П. С. Яні, D. Arnott, E. Bianco, J. Claessen, L. Joossens, J. Keiler, D. Roef та інші.

Невирішені раніше проблеми. Контрабанда завжди сприймалася суспільством як явище протиправне й суспільно небезпечне, що несе загрозу для економічних інтересів країни, громадської безпеки, норм моралі, безпеки життя, здоров'я населення та національної безпеки держави загалом. З огляду на це діяльність органів державної влади має бути націлена на розробку ефективних механізмів протидії контрабанді, зокрема через посилення відповідальності, створення належних правових механізмів сприяння легальному переміщенню через державний кордон товарів, валюти, цінностей, іншого майна.

Метою дослідження є пошук ефективних механізмів протидії контрабанді в Україні, аналіз сучасних досліджень щодо протидії контрабанди в Україні під час дії воєнного стану, визначення актуальних питань щодо вибраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Контрабанда як явище існує з давніх віків і, безперечно, впливала на становлення окремих ознак державності, зокрема установлення територіальних меж країн, розвиток економічних відносин між ними, а також становлення зовнішньої та внутрішньої торгівлі. Вбачається, що зародження контрабанди відбулося саме через встановлення контролю державами над своїми кордонами, введення митних податей. Тому цілком логічно, що завжди будуть ті, хто захоче порушити правила та не сплачувати мита, вивозити за межі країни заборонені предмети. Тож, можливо, саме для протидії цьому явищу була створена митниця, що здійснює контроль за незаконним переміщенням товарів і заборонених предметів, що зі свого боку спонукає до динамічного розуміння пошуку ефективних механізмів протидії контрабанді.

«Багато віків митниця була і залишається суттєвим чинником державності й незалежності кожної країни, яскравим підтвердженням владного і фінансового суверенітету як окремої територіальної одиниці. Митниця відіграє велику роль і для України. Для території нашої сучасної держави поняття мита як платні за провіз товарів з'явилося ще за часів Київської Русі. У той самий час і виникли в слов'янській мові терміни «мито» і «митник». У Київській Русі, за свідченням історичних джерел, відомості про контрабанду датовані ще IX–X століттями, однак її визнання прийшло набагато пізніше, приблизно

в XII–XIII століттях, саме тоді держава через удосконалення правових механізмів стала реагувати на контрабанду». Першими контрабандистами, за твердженням вчених, на Русі були іноземні купці, починаючи з представників Ганзи в Новгороді у XIII–XVI століттях, а потім й англійські купці – у XVI–XVII століттях [1, с. 8].

Вбачається, що на виокремлення негативних чинників, які впливають на поведінку щодо порушення порядку переміщенням товарів / предметів через митницю, діють географічне розташування, історія розвитку, соціально-економічні параметри, демографічна ситуація, міграційні процеси, культурний розвиток, інфраструктура тощо. Ці показники є джерелами інформації про середовище, в якому формуються чинники, що сприяють розвитку контрабандної діяльності з давніх часів [2, с. 310].

Тож згодом, за литовсько-польської доби, в Україні у XVI – першій половині XVII століття почало відбуватися поступове збільшення товарообігу, що було зумовлено такими чинниками, як зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва в країнах Західної Європи та перетворення їх, зокрема Великої Британії та Сполучених провінцій Нідерландів, у ринок збуту сільськогосподарської продукції та сировини, швидке зростання цін на сільськогосподарську продукцію більше ніж на вітчизняні та іноземні промислові товари [3].

Як бачимо, історично прослідковується нерозривний процес становлення та забезпечення економічного зростання через забезпечення сплати мита та пошуку механізмів протидії контрабанді.

На початку XX століття, коли Україна повністю стала підконтрольною Росії, 19 грудня 1928 року було ухвалено радянський Митний кодекс, де в ст. 164 та 165 було закріплено загальне визначення простої, а в ст. 166 – поняття кримінально караної контрабанди. Цією редакцією закріплено: «Переміщення через кордон товарів, цінностей чи інших предметів повз митні установи чи через ці установи, але з приховуванням від митного контролю; зберігання контрабандних товарів; збут товарів, ввезених з-за кордону без сплати мита, а також із сплатою мита, але без права збуту; систематичний продаж без дозволу предметів, ввезених з-за кордону пасажирами безмитно та безліцензійно; систематичний продаж без дозволу предметів, отриманих із-за кордону безліцензійно в поштових відправленнях; незаконний вивіз, ввіз, пересилку та перевезення за кордон та з-за кордону валютних та фондових цінностей» [4].

Згідно зі ст. 166 вищезазначеного кодексу кримінально караною контрабандою були: «Переміщення вантажів повз митні установи за допомогою спеціально для цієї цілі призначених перевізних засобів; приховування контрабандних вантажів у приміщеннях, особливо для їх приховування пристосованих; контрабанда, пов'язана з підробкою документів чи прикриттям вантажів документами, що відносяться до іншого вантажу; участь в організації, що безпосередньо здійснює контрабанду; при вчиненні контрабанди використовується особами озброєння; вчинення контрабанди посадовими особами (службова контрабанда), що безпосередньо мають зв'язок з митницею, а також посадовою особою, яка мала можливість використати для цілей контрабанди своє службове становище; вчинення контрабанди більше двох разів протягом трьох років, чи зберігання, перевезення або торгівля завідомо контрабандними предметами у вигляді промислу; контрабанда

вибухових речовин та зброї, військового спорядження, повітряних суден, телеграфного та радіотелефонного майна та вивіз анульованих цінних паперів; заняття у вигляді промислу незаконним вивезенням, ввозом, пересилкою та перевозом за кордон з-за кордону валютних та фондових цінностей» [4].

Власне, кримінальне законодавство в частині запобігання контрабанді, що склалося до 1928 року, залишалося незмінним упродовж тридцяти років – до прийняття 25 грудня 1958 року Закону УРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [5]. Відповідно до КК УРСР 1960 року кримінальна відповідальність за контрабанду встановлювалася в ст. 70 КК УРСР, що розташовувалася в главі I та належала до категорії «Інші злочини проти держави» [6].

Постійне збільшення обсягів контрабандної злочинної діяльності та відсутність ефективних механізмів протидії їй стали згодом одним із аргументів щодо декриміналізації саме товарної контрабанди. Внаслідок цього була сформована група митних правопорушень, яка існує поряд із кримінально караними діяннями, за якими зберіглася назва «контрабанда». Однак у свідомості населення та суб'єктів запобіжної діяльності поняття «контрабанда» фактично, як і раніше, розповсюджується на правопорушення, пов'язані з переміщенням товарів / предметів через митний кордон. Після початку воєнної агресії РФ проти України ситуація ускладнилася появою тимчасово окупованих територій із різним правовим статусом (з погляду митного режиму). Вбачається, що це визначає доцільність виокремлення самостійного етапу розуміння правопорушень, пов'язаних з переміщенням товарів / предметів через митний кордон [7, с. 27].

У навчальних посібниках почали використовувати матеріал щодо поглибленого аналізу, зокрема, й чинного законодавства, практичних аспектів роботи окремих державних органів і опрацювання літературних джерел, звертати увагу на правову та кримінологічну характеристику контрабанди, надавати опис напрацьованих механізмів вирішення цієї проблеми [8].

Першим монографічним дослідженням кримінально-правового спрямування стала робота О. М. Омельчука ще 2002 року, в якому автор «дослідив низку проблемних питань теоретичного та практичного значення, пов'язаних із аналізом кримінально-правового запобігання контрабанди». Також «окреслив проблемні аспекти відповідальності за контрабанду в теорії кримінального права, соціальної зумовленості кримінальної відповідальності в Україні за це правопорушення, правової характеристики складу кримінального правопорушення, що передбачено ст. 201 КК України, окремі питання відмежування контрабанди від суміжних кримінальних правопорушень та проблеми призначення покарання за контрабанду». Крім того, автор для вдосконалення досліджуваної кримінально-правової норми запропонував доповнити її кваліфікованими ознаками, як-от: «вчинення контрабанди шляхом застосування насильства до особи, яка здійснює митний або прикордонний контроль», «вчинення контрабанди в особливо великих розмірах», «з використанням засобів електронного зв'язку» [9, с. 11].

Поступово посилилася аналітична робота щодо пошуку ефективних механізмів протидії контрабанді, і на сьогодні здійснено правовий аналіз складу кримінального

правопорушення. Розглянуто питання відмежування контрабанди від суміжних правопорушень та висунуто пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України. Містяться основні положення юридичного аналізу складу правопорушень, передбаченого ст. 201 КК України [10, с. 18].

Варто зазначити, що удосконалення національного кримінального законодавства щодо протидії контрабанді відбувається з урахуванням позитивного іноземного досвіду: Великої Британії, Сполучених Штатів Америки та деяких держав, а також вказується на потребу в збільшенні кількості кваліфікаційних і суто кваліфікувальних ознак контрабанди [11, с. 18].

Водночас варто звернути увагу під час дослідження ефективних механізмів протидії контрабанді в Україні на потребу у врахуванні та використанні позитивного досвіду цієї діяльності в усіх країнах світу. Так, у власному дослідженні О. О. Житний слушно зауважив, яким є основне завдання кримінально-правових досліджень у зарубіжному кримінальному законодавстві. Це кримінальне право іноземних держав як порівняння різних національних кримінально-правових систем для виявлення позитивних або негативних механізмів для запозичення першого або запобігання другому [12, с. 11].

Висновки. Отже, пошук ефективних механізмів протидії контрабанді – це різновекторна система наукових пошуків, що вивчає питання товарообігу через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю та забезпечує підрозділам митної й прикордонної служби впроваджувати комплекси науково обґрунтованих механізмів протидії вчиненню контрабанди в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимов О. В. Правове регулювання протидії контрабанді: історія питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 308–319. URL : <http://radnuk.info/statti/559-mutne/15127-2011-01-21-07-45-20.html> (дата звернення: 05.12.2025).
2. Паламарчук Г. В. Особливості причинного комплексу правопорушень, пов'язаних із переміщенням товарів / предметів через митний кордон України. URL : <https://gr.onmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/610/1.%20> ; DOI : <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-23> (дата звернення: 05.12.2025).
3. Про кримінальну відповідальність за державні злочини : Закон Верховної Ради СРСР від 25.12.1958. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2151400-91> (дата звернення: 05.12.2025).
4. Кримінальний кодекс України : Закон УРСР від 28.12.1960 № 2005. URL : http://search.ligazakon.ua/l_d2.nsf/link1/KD006.html (дата звернення: 05.12.2025).
5. Паламарчук Г. В. Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів / предметів через митний кордон, на сучасному етапі в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. 242 с.

6. Контрабанда: засоби попередження та протидії : навчальний посібник / М. І. Камлик та ін. ; ред. Я. Ю. Кондратьєв, Б. В. Романюк ; Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентіві України, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. Київ : МІВВЦ, 2001. 116 с.

7. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

8. Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 251 с.

9. Гайворонський Є. П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2009. 19 с.

10. Сіленко В. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 20 с.

11. Базярук І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 17 с.

12. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

S. V. Kaminsky. FORMATION OF ANTI-SMUGGLING MECHANISMS IN UKRAINE

This article analyzes the historical aspects of the formation of anti-smuggling mechanisms in Ukraine. The author's approach of modern scientists in combating the investigated offenses as a component of international cooperation in the regulatory and legal multilateral and organizational and legal aspect is noted. It is indicated that the given description of the legal instruments at the current stage of combating these offenses should be useful to the subjects of such activity.

It is noted that during the existence of the Criminal Code of Ukraine, many scientific developments and studies of the problem of criminal-legal regulation of smuggling and its prevention were carried out, but scientific developments of an interdisciplinary nature regarding the criminal-legal and criminological analysis of smuggling in Ukraine have not yet been carried out in domestic science. In addition, the outlined studies have not solved a number of fundamental tasks that have found their embodiment in the modern practice of criminal law regulation of the criminal offense provided for in Art. 201 and Art. 305 of the Criminal Code of Ukraine, its modern criminological characteristics, as well as effective mechanisms for countering this negative phenomenon.

It is noted that combating smuggling in Ukraine must also take into account an objective approach, which involves the need to study the reasons and conditions that provoke such an offense. In this sense, the judgment of scientists that the foundation of any study is generally philosophical approaches is significant: these are the basic principles, laws and categories of dialectics; it is also a systematic approach, which is the general scientific basis of every study, which makes its application indirect to the entire field of knowledge and one that is used in all areas of science, technology and management, which are necessary for the search for effective mechanisms to combat smuggling.

It is indicated that in international criminology, it is also partially believed that the unity of scientific research is best filled by a systematic approach.

Key words: *smuggling, countermeasures, criminal offense, crime, criminology, criminal justice mechanisms, weapons, national security.*

Дата надходження 10.02.2026

Дата прийняття 16.02.2026

Дата рекомендації 25.03.2026

Дата публікації 15.05.2026